

Юрій М. Ф. Україна XIX – початку XXI ст.: цивілізаційний контекст пізнання / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвець, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль: Астон, 2012. – Кн. II. – 696 с.

У результаті того, що Україна протягом довгих років була позбавлена незалежності, історія нашої держави у наукових виданнях подавалася викривлено, багато подій залишалися невисвітленими, або трактувалися так як це було вигідно представникам тодішньої влади. Тому сьогодні, коли Україна виборола нарешті свободу і намагається утвердитися на досить складному шляху модерністичного розвитку, назріла необхідність нового прочитання її історії. Значним кроком у цьому є дане видання, поява якого викликана важливістю більш ретельного аналізу історичного минулого України та сучасної епохи її державотворення з урахуванням новітніх тенденцій облаштування світового устрою. Можна сказати, що ця книга є сміливим закликком по-модерному переглянути й переоцінити традиційну культуру, неодмінними рисами якої є регламентованість, консерватизм та нормативність. На нашу думку, колективу авторів вдалося досить глибинно проаналізувати специфіку розвитку України у XIX – початку XXI століття, застосувавши цивілізаційний підхід, який дав можливість розкрити історичні події нашої держави у контексті цілої системи локальних цивілізацій, а також з'ясувати її місце і роль у цій системі.

Структурно книга складається зі вступу, 6 розділів, з підрозділами, у яких масштабно розглядаються питання, висвітлені у заголовку кожного розділу та висновків. Але незважаючи на таку традиційну побудову наукових книг, дана праця все ж вирізняється з-поміж інших – починається вона цитатою зі Святого Письма, Євангелією від Луки, та молитвою-проханням до Бога допомогти читачам досягти моральної чистоти та духовного прозріння. Крім того, після кожного розділу у примітках вміщено список літератури, до якої читач може звернутися для поглибленого ознайомлення з досліджуваним питанням. Вказана література охоплює праці різних років – як сучасності, так і недавнього минулого, та авторів – як вітчизняних, так і зарубіжних. Але подаються вони з деякими порушеннями алфавітного розташування бібліографії, тому можна поради розмістити перелік цих додаткових праць у алфавітному порядку, згрупувавши за мовами, якими вони написані. Крім того, було б доречно розмістити у книзі деякі ілюстрації та таблиці, що сприяло б кращому засвоєнню читачами викладеного матеріалу.

Метою своєї роботи колектив авторів визначив «по-новому висвітлити модернізаційні та цивілізаційні процеси, що відбувались і відбуваються в Україні впродовж XIX – початку XXI століття». Тому доцільним є те, що вони вдалися до

теорії локальної цивілізації чи цивілізаційного аналізу, адже локальні цивілізації детально і всеохоплююче відображають етнічні, географічні, економічно-політичні та культурно-історичні особливості країни.

На наш погляд, доречно проаналізувати деякі думки, які викладено у праці, для того, щоб краще усвідомити важливість та значимість даного видання для сучасного трактування подій, що відбувалися і відбуваються у нашій державі.

Слід звернути увагу на те, що науковці розпочинають аналіз цивілізаційного контексту пізнання модернізаційних процесів у Російській та Австро-Угорській імперіях у XIX – початку XX століття, їхній вплив на український соціум (с. 17). На нашу думку, це є вдалим початком історичного екскурсу, оскільки перебування території сучасної України під впливом цих двох імперій відіграло важливу роль на формування світогляду значної частини населення, а це, у свою чергу, стало суттєвим чинником у створенні та розвитку соціуму як східного, так і західного вектору сприйняття загальнолюдських цінностей. Автори, розглядаючи питання становлення та модернізації української нації, стверджують, що одним із головних поштовхів процесу національного будівництва була саме природність нації та її багатостолітня історія. Хоча ми можемо зауважити, що автори дещо неповно у цьому аспекті дослідили глибинні причини формування соціуму, тому що історія формування української нації відходить до значно ранішого періоду історичних процесів, які відбувалися на території, що охоплює межі сучасної України, ще до того, як сформувалися Австро-Угорська та Російська імперії, які мали значний вплив на розвиток української нації упродовж декількох століть.

У другому розділі «Усвідомлення України та відновлення національної державності (1900–1921)» автори детально проаналізували українське питання у контексті Першої світової війни, зацентрувавши увагу на тому, що той час був повчальним уроком для наступних поколінь, війна стала важливим етапом самоусвідомлення українців, хоча і завдала величезної духовної та матеріальної шкоди. Звертає увагу те, що дослідники визнають існування закономірностей поза межами людських уявлень у повсякденному житті: десь зустрічаються особистості – натхненні Богом, дияволом, а часом і «клубком янгольських і демонічних віянь». Саме так проростають великі лідери, за якими прагне йти ціла нація. Так, зокрема, у період становлення української держави значну роль відіграли у цьому такі постаті, як: Володимир Винниченко, Михайло Грушевський, Симон Петлюра, Іван Франко та інші. На тлі національного пробудження народів тривав процес дедалі глибшого самоусвідомлення українців, набуваючи цілісності. Він охопив усі етнічні українські землі, в тому числі ті, що належали до Австро-Угорщини.

Автори досить ґрунтовно проаналізували і висвітлили події, пов'язані з загальноукраїнською революцією 1917–1921 років, спрямовану на національне визволення всього українського народу і створення незалежної та соборної української держави. Варто погодитися з думкою вчених, що «наукова оцінка згаданої події, безперечно, стала тестом для пострадянських істориків на методологічну переорієнтацію і зрілість, національно-державницьку позицію, адже радянська пропаганда, абсолютизуючи Жовтневий переворот 1917 року, упродовж семи десятиріч насаджувала думку, що ніякої української революції не було, що це – вигадка буржуазних націоналістів».

Слід відзначити, що автори досить широко окреслили феномен Гетьманської держави П. Скоропадського, тоді як упродовж багатьох попередніх років висвітлення діяльності цієї історичної постаті всіляко перекручувалось. Водночас колектив авторів самокритично визнає, що, на їхню думку, новітній історіографії, незважаючи на збагачення джерельної бази та відсутність ідеологічного пресу, не вдалося подолати головний недолік у дослідженні Гетьманату, успадкований від минулого – дихотомну традицію (однозначно позитивні або такі ж негативні оцінки). І все ж автори визнають, що до головних надбань української історіографії Гетьманату можна віднести те, що його розгляд й аналіз більшість науковців вмонтовують у канву української революції 1917–1921 років як цілісного державотворчого процесу.

Не оминули автори і такого значимого аспекту як ескалація російського більшовизму і новий поділ України між Європою та Євразією, звернувши при цьому увагу на експорт на український простір так званої соціалістичної революції у форматі Жовтневого перевороту 1917 року, в Петрограді й міфу про «тріумфальну ходу радянської влади», тоді як раніше ці події мало не ідеалізувалися. У даній книзі автори досить ретельно підійшли до розкриття такого важливого періоду у житті України як буття держави в умовах режиму одноосібної влади й тоталітаризму. Так, науковці у цьому аспекті ґрунтовно висвітлили більшовицьку модернізацію як архаїзацію. Доведено також те, що архаїка приречена на поразку логікою цивілізаційного процесу. У Радянському Союзі тріумф архаїки міг бути, безсумнівно, тільки тимчасовим. У цей період був включений терор як культурно-психологічна проблема. Культ особи як абсолютна цінність сакральної влади сформував тоталітарну особистість й табірну систему, що призвело до виникнення такого жахливого явища як існування ГУЛАґу. Автори наголошують на тому, що переломом, а відтак і значимою подією для подальшого державотворчого процесу, став прихід до влади у березні 1985 року М. Горбачова, який отримав Союз у повному занепаді, у такій критичній ситуації опинилася й Україна як складова єдиної комуністичної машини. Суспільство на цьому етапі перебудови відзначалося посиленням волі, тобто звільненням від авторитетів, зовнішніх факторів. Автори, як і більшість прогресивно налаштованих у національному плані науковців, трактують події 19–21 серпня 1991 року, які проявилися у спробі традиційно зорієнтованої еліти затримати процес лібералізації. Не можна не погодитися з думкою, яку знаходимо у виданні про те, що розкол у правлячій еліті, котрий найменше проявився під час перебудови, став тим поштовхом, який повністю дискредитував ослаблену вже до крайнощів державу. Як і в минулому Російську імперію, СРСР не було кому захищати, він розпався, розчинився у повітрі, виявився ніби неіснуючим. Відбувся розпад на ті державні утворення, які й раніше союзна влада визнавала державами, хоча вони фактично такими не були.

Багатоаспектно автори описали сучасний період становлення України як самостійної держави після розпаду Радянського Союзу. Важливим, на наш погляд, є те, що усі процеси, які відбуваються у державотворчому процесі ретельно проаналізовано багатовекторно – з точки зору філософії, економіки та культури. Автори дотримуються думки, що український етнос, справді, формувався на перехресті цивілізацій: православних Півдня і Півночі, католицького Заходу й тюрксько-мусульманського Сходу.

До позитвних моментів видання слід віднести те, що ряд подій, які так чи інакше пов'язані із становленням України як соборної та незалежної країни на пострадянській арені, автори розглядають з позицій психології. Так, балансування Києва як столиці нашої держави між Заходом і Сходом пояснюється, на думку авторів, амбівалентністю психологічної, культурної та геополітичної орієнтації української еліти, що у свою чергу пов'язано з різнобічними орієнтаціями в українському етносі, який має яскраво виражені регіональні особливості. У цьому контексті поділяємо погляд колективу науковців про те, що етнокультурні та регіональні відмінності не є нездоланими, і вразі успіху економічних реформ українське суспільство отримає потужний історичний імпульс для консолідації. Науковці переконливо доводять, що складність посткомуністичної трансформації пов'язана з тим, що на відміну від своїх західних сусідів Україна й її суспільство опинилися перед необхідністю проводити не лише посткомуністичну, а й «постімперську» трансформацію, тобто здійснювати одночасний перехід до демократії та ринку, формування української політичної нації.

Було б грубою помилкою не погодитися з думкою авторів про те, що перед сучасним українським суспільством стоїть досить складне, а можна й додати – не одразу виконуване, завдання – зламати відтворення екстенсивно орієнтованої людини, мобілізувавши усі сили суспільства на формування його історичної альтернативи, та водночас не допустити перевищення критичного рівня маргінального, баластного сектору суспільства, що випадає із соціальних зв'язків і протиставляє себе соціальному порядку. Того самого критичного обсягу, перевищення якого призводить до політичної дестабілізації.

Дещо шокуючим на перший погляд є твердження авторів про те, що Україна після довготривалої боротьби за соборність і незалежність, спрямувала своє кермо у минулі регресивні пріоритети і вступила у нову фазу феодалізму. Але учені науково обґрунтовують свою точку зору, з якою варто рахуватися. Вони переконані, що стержнем феодальної архаїки є сформований тип владних відносин. А з цим важко не погодитися, оскільки, як ми бачимо, сьогодні держава у способах здійснення влади часто послуговується адміністративно-силовими методами для вирішення конфліктних і напружених у політико-економічному плані ситуацій, а також спирається на приховані привілеї державної бюрократії. У цьому розумінні така практика співзвучна з ідеями К. Маркса про те, що будь-яка феодальна держава знає лише два права – кулачне й право-привілеї. Такий спосіб реалізації влади, без сумніву, багатопланово впливає на різні аспекти політичного, соціально, економічного і навіть культурного життя країни.

Виконавши з орієнтацією на модерністські тенденції ретельний аналіз подій XIX – XX століть української держави у даному виданні, колектив авторів підводить читачів до висновку, що найголовніша особливість української цивілізації у тому, що в неї не відбувся перехід до завершеної і відносно стійкої стадії розвитку державності, а відповідно до цього – не склалася і врівноважена система цінностей, що згубно позначається на діалозі між владою і народом. Авторі глибоко переконані, що зростаюча дезорганізація у нашій державі спричинена відставанням розвитку масової народної культури від ускладнення суспільства в цілому.

Авторське бачення проблем, окреслених у книзі, подане живою мовою, з вкрапленням елементів модерних тенденцій, що проявляється у оригінальному

поєднанні публіцистичного й наукового стилів, з вкрапленням релігійної лексики, що робить читання легким і цікавим, незважаючи на складність усвідомлення історичних подій, які відбулися в Україні упродовж ХІХ – початку ХХІ століть приємне враження справляє й поліграфічна культура видання.

Безумовно, рецензоване видання є оригінальним дослідженням тих відносно недавніх подій, які прямо чи опосередковано пов'язані з процесами розвитку України на сучасному етапі, і які довгий час трактувалися сфальсифіковано, під впливом єдиної пануючої ідеології тоталітаризму. Тому дана праця стане у пригоді не лише фахівцям, а й усім, кому не байдужа історія й подальша доля нашої держави. На наш погляд, окремі розділи видання буде доречно пропонувати для ознайомлення учням і в загальноосвітніх школах різного типу для того, щоб розширювати світогляд юних українців, формувати у них свідому активну позицію громадян своєї держави.

П. А. Кравченко, П. Г. Радько

* * *